

İNŞAAT SEKTÖRÜ İSTİHDAMINDAKİ TEMEL ÖRÜNTÜLER: KAYITDIŞILIK NASIL AZALTILABİLİR?*

Cem Başlevent

Özet

İnşaat sektörü, son yıllarda Türkiye ekonomisinin gidişatına dair yapılan tartışmalarda en sık bahsi geçen sektörlerin belki de birincisidir. Sanayi üretim ve istihdamındaki artışın mütevazı boyutlarda olduğu bir ortamda, inşaat sektörünün ekonomik büyümeye katkısı ve bu katkının sürdürülebilirliği sorgulanmaktadır. Mayıs 2014'te yayınlanan Ulusal İstihdam Stratejisi'nin somut hedefleri arasında 2023 yılında inşaat sektöründeki istihdamın (10 yıl öncesine göre) yüzde 160 oranında artırılması ve kayıtdışı istihdamın yüzde 50 oranında azaltılması da yer almaktadır. Yine 2023 yılında, inşaat sektörü çalışanlarının yüzde 30'unun mesleki yeterlilik sertifikasına sahip hale getirilmesi hedeflenmektedir. İnşaat sektöründe kayıtdışılığın azaltılması Onuncu Kalkınma Planı kapsamındaki Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılması Programı Eylem Planı'nda da hedeflenmiştir. Bu çalışmada öncelikli olarak TÜİK'in 2016 yılı Hanehalkı İşgücü Araştırması'na ait mikro veriler kullanılarak inşaat sektörü çalışanlarının profili ve sektördeki kayıtdışılığın boyutları ortaya konmaktadır. Elde edilen bulgular ışığında kayıtdışılığın nedenleri ele alınmakta ve sektörde kayıtdışı istihdamı azaltıcı önerilere yer verilmektedir.

Jel Kodları: J21, J46, L70

Anahtar kelimeler: İnşaat sektörü, istihdam, kayıt-dışılık, asgari işçilik uygulaması

* İstanbul Bilgi Üniversitesi, cbaslevent@bilgi.edu.tr. Türkiye Ekonomi Kurumu'nun düzenlediği 19. Ulusal İktisat Sempozyumu'nun katılımcılarına ve Ekonomi-tek dergisinin iki anonim hakemine, yerinde öneri ve düzeltmeleri için çok teşekkür ederim.

BASIC PATTERNS IN THE TURKISH CONSTRUCTION INDUSTRY'S EMPLOYMENT: HOW CAN INFORMALITY BE REDUCED?

Abstract

In recent years, many debates about the health of the Turkish economy have centered on the construction sector. During a period in which only modest increases have been attained in overall industrial production and employment, the sustainability of construction's role as a major driver of economic growth has been questioned. Regarding employment in this industry, Turkish government strategy documents and development plans have set ambitious targets for its level of employment, as well as for its rate of unregistered employment and its proportion of workers having vocational qualification certificates. The current study makes use of micro data from an official survey by TURKSTAT to present the basic features of the Turkish construction sector's employment profile, with an emphasis on the relationship between employee characteristics and informality. In light of the observed patterns, the reasons for the high rate of informality are discussed and suggestions are offered for the reduction of unregistered employment in the sector.

JEL Codes: J21, J46, L70

Keywords: Construction sector, employment, informal economy, minimum labour rate

1. Giriş: İnşaat Sektörünün Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi

İnşaat sektörü, Mayıs 2014'te yayınlanan Ulusal İstihdam Stratejisi'nin büyüme potansiyeli veya büyümenin istihdam esnekliği yüksek olan sektörler arasında yer verdiği ve özel bir istihdam stratejisi belirlediği sektörlerden biridir. Bu sektöre yönelik stratejinin temel amacı "ulusal ve uluslararası rekabet gücü ile istihdam kapasitesini her vasıf düzeyinde yükselterek, gelişmelere hızlı uyum sağlayabilen, verimliliği yüksek, iş sağlığı ve güvenliği bilinci gelişmiş, kayıtlı işgücünün sürdürülebilir istihdamını sağlamak" şeklinde belirtilmiştir. Ulusal İstihdam Stratejisi'nin somut hedefleri arasında 2023 yılında inşaat sektöründeki istihdamın (10 yıl öncesine göre) yüzde 160 oranında artırılması ve kayıtdışı istihdamın yüzde 50 oranında azaltılması da yer almaktadır. Yine 2023 yılında, inşaat sektörü çalışanlarının yüzde 30'unun mesleki yeterlilik sertifikasına sahip hale getirilmesi hedeflenmektedir.

Kayıtdışılığın ortadan kaldırılması, sadece inşaat sektöründe değil, Türkiye ekonomisinin genelinde de işgücü piyasasının en temel yapısal sorunlarından birinin giderilmesi anlamına gelecektir (Oğuztürk ve Ünal; 2017). Ulusal İstihdam Stratejisi kayıtdışı istihdamla mücadelede caydırıcı ve özendirici tedbirlerin bir arada uygulanması yaklaşımını benimsemiş ve işletmeler üzerindeki bürokratik ve yasal yükümlülüklerin azaltılmasını, kamu kurumları arasındaki koordinasyonun ve çapraz kontrollerin artırılmasını, kayıtdışı istihdama yönelik yaptırımların artırılmasını, etkin denetimlere hız vermesini ve vergi ve prim affı uygulamalarına son verilmesini, tüm çalışanların kayıtlı hale gelmesine katkı sağlayacak politikalar arasında saymıştır. Stratejiye göre, aktif işgücü piyasası politikaları ile genel ve mesleki eğitim seviyesini artıracak tedbirler alınması, ilk işe başlamada verilecek prim teşvikleri, işletmelerin ve çalışanların kayıtlı istihdam konusunda bilinçlendirilmesi ve kamu sosyal güvenlik hizmetlerine ilişkin memnuniyetsizliklerin azaltılması da kişilerin kayıtlı sistemde yer almasını teşvik edecektir.

İnşaat sektöründe kayıtdışılığın azaltılması Onuncu Kalkınma Planı kapsamındaki Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılması Programı Eylem Planı'nda da hedeflenmiştir. Eylem planının "Denetim Kapasitesinin Güçlendirilmesi ve İlgili Mevzuatın Gözden Geçirilmesi" başlıklı bileşeninin 16 ve 17 numaralı eylemleri olan "inşaat sektörüyle ilgili mevzuatın gözden geçirilmesi ve kayıtdışılığa neden olan hususların tespit edilerek, gerekli hukukî düzenlemelerin yapılması" ve "inşaat faaliyetlerinin projenin ilgili idarece onaylanmasından itibaren takip edilmesine yönelik gerekli sistem ve teknik altyapı oluşturulması"nda sorumluluk Gelir İdaresi Başkanlığı'na vermiştir. Aynı bileşendeki 18 numaralı eylem olan "inşaat sektöründe kayıtdışı çalışanların sos-

yal güvenlik sistemine alınmasına yönelik gerekli hukuki, idari ve teknik alt-yapının oluşturulmasının sağlanması”ndan ise Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı sorumlu tutulmuş, Gelir İdaresi Başkanlığı ve Sosyal Güvenlik Kurumu da eylemle ilgili kuruluşlar olarak belirlenmiştir.

Yakın geçmişte TÜİK’in milli gelir hesaplamalarında yapmış olduğu revizyon, inşaat sektörünün büyüklüğünün önceden tahmin edilenden daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. Eski ve yeni milli gelir serilerine göre rakamların paylaşıldığı Tablo 1’de görüldüğü üzere, inşaat sektöründe üretilen katma değer, revizyon sonrası hesaplamalar göre, toplam milli gelirin yaklaşık 8’ine karşılık gelmektedir. Tabloda olmayan sabit fiyatlarla hesaplanan yıllık büyüme oranları ise, inşaat sektöründeki dalgalanmaların son yıllarda ekonominin geneline göre daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, ekonomik büyümenin yüksek olduğu dönemlerde inşaat yatırımlarının hızlı arttığı, inşaat sektörünün ekonomi için itici bir güç olduğu, durgunluk dönemlerinde ise inşaat yatırımlarının düşen taleple birlikte durma noktasına geldiği şeklinde yorumlanabilir (İnal, 2014; Ocakverdi, 2011).

Tablo 1. İnşaat Sektörünün Büyüklüğü ve Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki Payı

Yıl	Eski seri		Yeni seri	
	Milyar TL	GSYH’deki pay (%)	Milyar TL	GSYH’deki pay (%)
2000	8,4	5,0	9,1	5,3
2001	10,7	4,5	11,4	4,6
2002	14,7	4,2	16,3	4,5
2003	18,4	4,0	21,7	4,6
2004	24,7	4,4	30,8	5,3
2005	28,7	4,4	37,6	5,6
2006	35,8	4,7	49,8	6,3
2007	41,0	4,9	59,8	6,8
2008	44,7	4,7	68,0	6,8
2009	36,6	3,8	56,2	5,6
2010	45,7	4,2	70,7	6,1
2011	57,8	4,5	100,0	7,2
2012	62,2	4,4	117,4	7,5
2013	69,6	4,4	145,9	8,1
2014	79,8	4,6	165,7	8,1
2015	85,9	4,4	190,6	8,2

Kaynak: TÜİK, İktisadi Faaliyet Kolları ve Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla.

Sektöre ilişkin çalışmalarda sıklıkla belirtildiği üzere, inşaat sektörünün Türkiye ekonomisi için önemi sadece sektörün kendi büyüklüğü ile sınırlı değildir (Ercan, 2011; Otlu ve Uzel, 2015; Özkan, vd., 2012; Özorhon, 2012). Zira, inşaat sektöründeki gelişmeler, yoğun etkileşim içinde olduğu diğer sektörlerde yaratılan katma değerın büyüklüğü açısından da belirleyicidir. İş ve inşaat makineleri ve malzemeleri sanayilerinin yanı sıra, gayrimenkul, finans, müteahhitlik ve teknik müşavirlik hizmetleri inşaat sektörüne girdi sağlayan veya sektörün çıktılarıyla beslenen başlıca sektörlerdir (Bon, vd., 1999, Gül ve Çakaloğlu, 2017, Gündeş, 2011, Günlük-Şenesen, vd., 2013, İlhan ve Yaman, 2011). Dolayısıyla, inşaat sektörünün gelişimi, daha etkin hale gelmesi ve Türkiye ekonomisinin büyümesine gelecekte de katkı yapmasına dair makro ve mikro perspektifli çalışmalar büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, ülkemizde inşaat sektörüne dair temel bilgilerin özetlenmesi, sektördeki kayıtdışılık trend ve desenlerinin sunulması, kayıtdışılıkla mücadele çerçevesindeki mevcut mevzuat ve uygulamaların tanıtımı ve tüm bu bilgilerin sektörde kayıtlı istihdamın teşvik edilmesi bağlamında değerlendirilmesidir. İnşaat sektöründe kayıtdışılığa neden olan faktörler ele alınmakta ve bunların ortadan kaldırılmasına yönelik öneriler de paylaşılmaktadır. Çalışmanın bir sonraki bölümünde, en son yayınlanan veriler itibarıyla inşaat sektöründeki kayıtdışılığın boyutları paylaşılacak, 3. bölümde ise ağırlıklı olarak çalışanların profili üzerinde durulacaktır. 4. bölümde kayıtdışılıkla ilintili olduğu düşünülen sektör özelliklerini de içerecek şekilde kayıtdışılığın nedenleri ele alınacak, kayıtdışılığı azaltıcı önerilere ise 5. bölümde yer verilecektir. Çalışmanın hazırlanmasında Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından yürütülen Etkin Rehberlik ve Denetim Yoluyla Kayıtlı İstihdamın Teşviki Projesi (KİTUP II) kapsamında hazırlanan, Eylül 2016 tarihli “İnşaat Sektöründe Kayıtlı İstihdamın Teşviki” başlıklı teknik rapordan geniş bir şekilde faydalanılmıştır.

2. İnşaat Sektöründe İstihdam ve Kayıtdışılık

İnşaat sektörünün 2004 yılında yüzde 4,9 olan toplam istihdam içindeki payı geçen 10 yıl içinde kaydadeğer miktarda artmış, 2012 yılında yüzde 7,5 ile maksimum düzeyine ulaşmıştır. Önceki bölümde paylaşılan katma değer rakamlarıyla tutarlı olan bu istihdam artışının bir nedeni, üretim ve malzeme teknolojilerindeki önemli gelişmelere rağmen, inşaat sektörünün emek yoğun niteliğini korumakta olmasıdır. Eğitim düzeyi diğer tarım-dışı sektörlerle göre düşük olan bu sektörde, işgücü hareketliliği de yüksek seyretmektedir. Sektör, kırsal kesimden kentlere gelen vasıfsız ve eğitim düzeyi düşük işgücünün genellikle geçici olarak istihdam edilmesine imkan sağlamaktadır. İlerleyen bölümlerde daha detaylı tartışılacağı üzere, bu faktörler inşaat sektöründe

kayıtdışılığı son yıllardaki kaydadeğer azalışlara rağmen yüksek düzeyde olmasına yol açmaktadır.

Raporun bu bölümünde öncelikli olarak Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2016 Hanehalkı İşgücü Araştırması mikro verilerinden yararlanarak, inşaat sektörünün toplam istihdamdaki payına ve sektörün genelinde ve alt kategorilerinde kayıtdışılığın yaygınlığına dair temel bilgiler paylaşılmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun her ay uyguladığı Hanehalkı İşgücü Araştırması, inşaat sektöründeki çalışan profilinin ve çeşitli çalışan ve işyeri özelliklerinin kayıtdışılık ile bağıntısının ortaya konması bakımından oldukça bilgilendiricidir. Bu araştırmadan elde edilen veriler yıllık bazda incelendiğinde, son yıllarda sektörde önemli bir istihdam artışı, kayıtdışılıkta ise belirgin bir aşağı yönlü trend gözlenmektedir. 2009 yılında 1,3 Milyon sektör çalışanın yüzde 54,3'ü kayıtdışı istihdam edilirken, 2012 yılında toplam sektör istihdamı 1,7 Milyona ulaşmış ve kayıtdışılık oranı yüzde 45,3'e gerilemiştir. 2015 yılı itibarıyla ise 1,9 Milyon sektör çalışanın 1,2 Milyonu kayıt içine alınmış, kayıtdışılık oranı yüzde 35,6'ya kadar inmiştir.

Mikro veri seti araştırmacıların kullanımına sunulan en yeni anket olan 2016 yılı Hanehalkı İşgücü Araştırması'na göre, inşaat sektörü iki milyona yaklaşan istihdam rakamı ile Türkiye ekonomisinin en önemli sektörlerinden biridir (Bkz. Tablo 2). Toplam istihdamın yüzde 7,3'üne karşılık gelen inşaat istihdamı, bu sektörün üç alt kategorisi olan 'bina inşaatı', 'bina dışı yapıların inşaatı' ve 'özel inşaat faaliyetleri' alt sektörlerine dağılmaktadır. Avrupa Topluluğu'nda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflaması'na (NACE Rev. 2) göre tanımlanan bu alt sektörlerden 'bina inşaatı', 1,1 Milyonluk istihdam rakamı ile en büyük kategoriye oluşturmaktadır.

Tablo 2. İnşaat Sektörünün Toplam İstihdamdaki Payı ve Kayıtdışılık Oranları

	İstihdam (×1000)	Pay (%)	Kayıtdışılık oranı (%)
İnşaat	1,987	7,3	35,8
<i>Bina inşaatı</i>	1,142	4,2	38,7
<i>Bina dışı yapıların inşaatı</i>	165	0,6	9,2
<i>Özel inşaat faaliyetleri</i>	681	2,5	37,3
Diğer sektörler	25,218	92,7	33,3
Diğer sektörler (Tarım hariç)	19,914	73,2	20,3
<i>Toplam</i>	<i>27,205</i>	<i>100,0</i>	<i>33,5</i>

Kaynak: TÜİK 2016 Hanehalkı İşgücü Araştırması.

Hanehalkı İşgücü Araştırması kayıtdışılığı deneğin anketin referans haftasında çalıştığı esas işinden dolayı SGK'ya kayıtlı olmaması şeklinde tanımlanmaktadır. İnşaat sektörü bir bütün olarak ele alındığında, kayıtdışılık bakımından ekonominin geri kalanından çok da farklı bir görüntü çizmemektedir. İnşaatı yüzde 35,8 olarak hesaplanan kayıtdışılık oranı, diğer sektörlerin bütününe ise yüzde 33,3 düzeyindedir. İnşaat harici sektörler için elde edilen bu oranın tarım istihdamını da içerdiği için yüksek çıktığı bir gerçektir. Nitekim, diğer sektörlerdeki tarım dışı istihdama bakıldığında yüzde 20,3'lük bir kayıtdışılık oranı bulunmaktadır. Ancak inşaat çalışanlarının pek çoğu için alternatif istihdam olanaklarının öncelikli olarak tarım sektöründe olması, tarımı da içeren bir karşılaştırmayı daha anlamlı kılmaktadır.

Tablo 2'de de görüldüğü üzere, inşaat sektörünün alt kategorileri kayıtdışılığın yaygınlığı bakımından önemli farklılıklar göstermektedir. Bina inşaatlarında yüzde 40'a yakın ve özel inşaat faaliyetlerinde yüzde 37 düzeyinde olan kayıtdışılık oranı, bina dışı yapıların inşaatı alt sektöründe sadece yüzde 9 civarındadır. İnşaat sektörü kapsamında olan alt sektörlerin kayıtdışılık bakımından birbirlerinden farklı olmasının büyük ölçüde kapsadıkları faaliyetlerin mahiyetlerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bina inşaatı kategorisinde özel uzmanlık gerektirmeyen işlerin ağırlıklı olması, özel inşaat faaliyetlerinin ise genellikle bir taşeronluk sözleşmesine bağlı olarak gerçekleştirilmesi, bu alt sektörlerde kayıtdışılığın daha yaygın olmasının temel nedeni olarak görülmektedir. Buna karşılık, bina dışı yapıların inşaatı kategorisi, otoyol, köprü ve havaalanları gibi kamu ihalelerine konu olan büyük projeleri içerdiğinden, bu bölümde kayıtdışılığın oldukça düşük çıkması şaşırtıcı değildir.

3. İnşaat Sektörü İstihdamının Yapısı

TÜİK 2016 Hanehalkı İşgücü Araştırması verilerine göre, inşaat sektörü istihdamı ülke içindeki bölgesel dağılımı bakımından diğer sektörlerle benzerlik göstermektedir (Bkz. Tablo 3). İnşaat istihdamının yaklaşık beşte biri İstanbul'dadır. Büyüklük bakımından bu istatistiki bölgeyi takip eden bölgeler ise sırasıyla Ege, Akdeniz ve Batı Anadolu'dur. İnşaat sektöründe kayıtdışı istihdamın en yaygın olduğu bölgeler, diğer sektörlerde de kayıtdışılık oranlarının en yüksek olduğu doğu bölgeleridir. Bu bölgelerde çalışanların yarıdan fazlası kayıtdışı statüsündedir. İstanbul'da inşaat sektörü kayıtdışılık oranının sadece yüzde 29 civarında olması, bu ildeki projelerin büyüklüğü, inşaat firmalarının kurumsallık düzeyi ve ulaşım alanındaki mega yatırımların sayısı ile uyumludur.

Tablo 3. İstihdamın İstatistikî Bölgelere Dağılımı ve Kayıtdışılık Oranları

Kod	Bölge (NUTS1)	İstihdamdaki pay (%)			Kayıtdışılık oranı (%)		
		Diğer sektörler	İnşaat	Toplam	Diğer sektörler	İnşaat	Toplam
TR1	İstanbul	20,5	19,4	20,4	18,5	28,5	19,1
TR2	Batı Marmara	4,9	3,7	4,8	34,0	36,5	34,2
TR3	Ege	14,4	12,8	14,3	32,5	38,7	32,9
TR4	Doğu Marmara	10,0	8,8	9,9	22,6	29,5	23,0
TR5	Batı Anadolu	9,9	11,0	9,9	24,2	31,2	24,8
TR6	Akdeniz	12,1	12,3	12,1	39,4	39,5	39,4
TR7	Orta Anadolu	4,7	5,6	4,8	35,4	29,7	34,9
TR8	Batı Karadeniz	6,2	5,1	6,1	48,0	33,4	47,2
TR9	Doğu Karadeniz	3,8	4,4	3,8	52,3	34,7	50,8
TRA	Kuzeydoğu A.	2,7	2,6	2,7	60,2	42,7	59,0
TRB	Ortadoğu A.	3,9	5,8	4,0	56,2	48,5	55,4
TRC	Güneydoğu A.	7,0	8,5	7,1	47,8	49,6	48,0

Kaynak: TÜİK 2016 Hanehalkı İşgücü Araştırması.

İnşaat sektöründe kayıtdışı istihdam oranının yüksek olmasının öncelikli nedenleri arasında çalışan profilinin ağırlıklı olarak eğitimsiz olması ve mevsimsel, hatta daha da kısa süreli istihdamın yaygınlığı sayılmaktadır. Bu bölümde ağırlıklı olarak kayıtdışılıkla ilişkili olduğunu düşündüğümüz bazı çalışan özellikleri incelenerek, bu yargıların ne derece geçerli olduğu belirlenmeye çalışılacaktır.

İnşaat sektörünün çalışan profili temel demografik özelliklere göre incelendiğinde, diğer sektörlerde olduğu gibi, bu sektörde de istihdamın 25-44 yaş grubunda yoğunlaştığı görülmektedir (Bkz. Tablo 4). İnşaat sektöründeki birçok işin fiziksel güç gerektiriyor olması, sektör çalışanları arasındaki 55 yaş üzeri olanların oranının diğer sektörlerle göre daha düşük olmasına yol açmaktadır. İnşaat sektörü çalışanları arasında kayıtdışılığın en düşük olduğu yaş grubu ise 30-34 yaş grubudur. Kayıtdışılığın yaklaşık yüzde 27 civarında olduğu bu grup, üyelerinin yarısından fazlası kayıtdışı olan en genç ve en yaşlı çalışan gruplarına nazaran kayıtlı istihdam bakımından çok daha iyi durumdadır. En genç ve en yaşlı gruplarda kayıtdışılığın daha yüksek olması ise inşaata özgü bir durum değildir ve aynı desen diğer sektörlerde de gözlemlenmektedir.

İnşaat sektörü çalışan profilinin diğer sektörlerden en belirgin şekilde ayrıştığı demografik özellik cinsiyettir. Tablo 5'te görüldüğü üzere, ekonomi genelinde yüzde 70 olan erkek çalışan oranı inşaatta yüzde 96 düzeyindedir. Bu çarpıcı oranın, bireylerin tercihleri kadar, inşaat sektörünün kadınlar için elverişli olmadığına dair yaygın bir önyargının ve sektördeki faaliyet mekan-

larının kadınların da katılımına olanak verecek şekilde düzenlenmemesinin bir sonucu olduğu iddia edilebilir.

Tablo 4. İstihdamın Yaş Grubuna Göre Dağılımı ve Kayıtdışılık Oranları

Yaş grubu	İstihdamdaki pay (%)			Kayıtdışılık oranı (%)		
	Diğer sektörler	İnşaat	Toplam	Diğer sektörler	İnşaat	Toplam
15-19	5,4	6,3	5,5	65,9	63,2	65,7
20-24	9,2	12,0	9,4	31,6	37,3	32,2
25-29	13,1	14,0	13,2	19,7	28,5	20,3
30-34	14,7	13,5	14,6	19,2	27,4	19,7
35-39	14,8	15,4	14,9	22,2	28,4	22,6
40-44	13,0	13,2	13,1	25,5	31,0	25,9
45-49	10,1	11,4	10,2	29,6	33,5	29,9
50-54	8,2	7,2	8,1	46,3	43,3	46,1
55-59	5,2	4,4	5,1	59,6	58,3	59,5
60-64	3,5	1,9	3,4	73,9	63,0	73,5
65+	2,9	0,7	2,7	84,3	59,0	83,8

Kaynak: TÜİK 2016 Hanehalkı İşgücü Araştırması.

Yine diğer sektörlerden farklı olarak, inşaat sektöründe kayıtdışılık erkek çalışanlar arasında kadınlara göre üç kat daha yaygındır. Bunun başlıca sebebi sektördeki kadın çalışanların sadece belli meslek gruplarında yoğunlaşmış olmasıdır. Bu konuya dair detaylı bilgiler ilerideki kısımlarda paylaşılacaktır. İnşaat sektörü çalışanlarının yaklaşık 4’te birini hiç evlenmemiş kişiler, yüzde 70’inden fazlasını ise evliler oluşturmaktadır (Bkz. Tablo 6). Bu oranlar diğer sektörlerde de hemen hemen aynıdır.

Tablo 5. İstihdamın Cinsiyete Göre Dağılımı ve Kayıtdışılık Oranları

Cinsiyet	İstihdamdaki pay (%)			Kayıtdışılık oranı (%)		
	Diğer sektörler	İnşaat	Toplam	Diğer sektörler	İnşaat	Toplam
Erkek	67,4	95,8	69,5	27,8	36,9	28,8
Kadın	32,6	4,2	30,6	44,6	10,3	44,3

Kaynak: TÜİK 2016 Hanehalkı İşgücü Araştırması.

İnşaat sektörü çalışanlarının yaklaşık dörtte üçü en fazla ilköğretim derecesine sahip kişilerdir (Bkz. Tablo 7). Diğer sektörlerde yüzde 23 dolayında olan yüksek öğrenim görmüş çalışanların oranı ise inşaatta sadece yüzde 10’dur.

Tablo 6: İstihdamın Medeni Duruma Göre Dağılımı ve Kayıtdışılık Oranları

Medeni durum	İstihdamdaki pay (%)			Kayıtdışılık oranı (%)		
	Diğer sektörler	İnşaat	Toplam	Diğer sektörler	İnşaat	Toplam
Hiç evlenmedi	25,4	26,7	25,5	31,1	38,6	31,7
Evli	70,4	70,9	70,4	33,5	34,6	33,6
Boşandı	3,0	2,0	2,9	28,0	32,2	28,3
Eşi öldü	1,3	0,5	1,3	75,5	59,8	75,1

Kaynak: TÜİK 2016 Hanehalkı İşgücü Araştırması.

Tablo 7: İstihdamın Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı ve Kayıtdışılık Oranları

Eğitim düzeyi	İstihdamdaki pay (%)			Kayıtdışılık oranı (%)		
	Diğer sektörler	İnşaat	Toplam	Diğer sektörler	İnşaat	Toplam
Okul bitirmemiş	7,2	6,2	7,1	83,2	58,5	81,6
İlkokul, ilköğretim	49,2	66,0	50,4	45,0	39,7	44,5
Lise ve dengi okullar	20,4	17,2	20,2	18,7	27,3	19,3
Yüksekokul, üniversite	23,2	10,6	22,3	6,0	11,5	6,2

Kaynak: TÜİK 2016 Hanehalkı İşgücü Araştırması.

Tablo 8: İstihdamın İşteki Duruma Göre Dağılımı ve Kayıtdışılık Oranları

İşteki durum	İstihdamdaki pay (%)			Kayıtdışılık oranı (%)		
	Diğer sektörler	İnşaat	Toplam	Diğer sektörler	İnşaat	Toplam
Ücretli, maaşlı, yevmiyeli	66,5	80,8	67,6	16,7	34,3	18,2
İşveren	4,4	7,0	4,6	16,1	14,5	15,9
Kendi hesabına	17,1	10,8	16,7	61,9	57,2	61,7
Ücretsiz aile işçisi	12,0	1,4	11,2	90,9	63,0	90,7

Kaynak: TÜİK 2016 Hanehalkı İşgücü Araştırması.

Tahmin edilebileceği üzere eğitim düzeyi yükseldikçe, kayıtdışı istihdam oranı azalmaktadır. Ülke genelinde dikkat çekici olan bir durum ise düşük eğitim düzeylerinde inşaat sektöründeki kayıtdışılığın diğer sektörlerle göre daha az olmasıdır. Bu bulgu halihazırda yürürlükte olan asgari ücret uygulaması ve İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun ve sektöre yönelik görev yapan denetim elemanlarının bir başarısı olarak değerlendirilebilir. Ancak sektör çalışanları 'işteki durum' değişkenine göre ayrıştırıldığında ortaya farklı bir resim çıkmaktadır (Bkz. Tablo 8). İnşaat sektörünü istihdamının yüzde 80'inden fazlasını oluşturan 'ücretli, maaşlı veya yevmiyeli' grubunda

kayıtdışılık yüzde 34 düzeyinde iken, diğer sektörlerde bu oran sadece yüzde 17'dir.

2016 Hanehalkı İşgücü Araştırması mikro verisinde yer alan iki basamaklı meslek kodları, inşaat sektörü çalışanlarının hangi mesleklerde yoğunlaştığını ve mesleki dağılımın diğer sektörlerle göre ne derece farklılaştığını incelemeye olanak sağlamaktadır.

Tablo 9. İstihdamın Meslek Grubuna Göre Dağılımı ve Kayıtdışılık Oranları

Kod	Meslek (ISCO08)	İstihdamdaki pay (%)			Kayıtdışılık oranı (%)		
		Diğer sektörler	İnşaat	Toplam	Diğer sektörler	İnşaat	Toplam
71	İnşaat ve ilgili işlerde çalışan sanatkarlar (elektrikçiler hariç)	1,0	41,7	4,0	20,7	43,5	38,2
93	Madencilik, inşaat, imalat ve ulaştırma sektörlerinde nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar	3,6	17,9	4,6	26,0	56,0	34,5
74	Elektrik ve elektronik işlerde çalışan sanatkarlar	1,0	6,9	1,4	15,7	30,1	20,9
83	Sürücüler ve hareketli makine ve teçhizat operatörleri	5,0	5,7	5,0	21,3	12,9	20,6
13	Üretim ve uzmanlaşmış hizmet müdürleri	1,7	4,4	1,9	8,0	12,0	8,7
72	Metal işleme, makine ve ilgili işlerde çalışan sanatkarlar	3,3	3,8	3,3	18,4	29,0	19,3
31	Bilim ve mühendislik ile ilgili yardımcı profesyonel meslek mensupları	1,6	3,6	1,7	2,2	8,8	3,2
81	Sabit tesis ve makine operatörleri	3,8	2,3	3,7	17,6	30,0	18,1
21	Bilim ve mühendislik alanlarındaki profesyonel meslek mensupları	1,4	2,2	1,4	4,3	4,1	4,3
43	Sayısal işlemler yapan ve malzeme kayıtları tutan büro elemanları	2,7	1,9	2,7	5,0	7,2	5,1

Not: Yalnızca inşaat sektöründeki en yaygın 10 meslek grubu listelenmiştir.

Kaynak: TÜİK 2016 Hanehalkı İşgücü Araştırması.

Uluslararası standart meslek sınıflaması ISCO 08'e göre yapılan gruplama, inşaat sektörü çalışanlarının yüzde 40'tan fazlasını 'İnşaat ve ilgili işlerde çalışan sanatkarlar' olarak sınıflandırmaktadır (Bkz. Tablo 9).

'Madencilik, inşaat, imalat ve ulaştırma sektörlerinde nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar' meslek grubunun inşaat sektöründeki payı ise yüzde 18'dir. İnşaat sektöründe en çok rastlanan bu iki meslek grubunun dikkat çekici bir özelliği, Tablo 9'da yer alan diğer tüm meslek gruplarına göre daha yüksek kayıtdışılık oranlarına sahip olmalarıdır. İnşaat istihdamının ağırlıklı olarak bu iki meslek grubundan oluşması, sektördeki kayıtdışılık oranını da yukarı çekmektedir.

İnşaat sektöründe kayıtdışılığın kadın çalışanlar arasında erkeklere göre çok daha düşük olduğuna daha önce değinilmişti. Tablo 10'da yer alan meslek gruplarının inşaat sektörü kadın istihdamındaki payları bu farkın nereden kaynaklandığı konusunda önemli bir ipucu vermektedir. Tabloda da görüldüğü üzere inşaat sektörünün kadın çalışanları ağırlıklı olarak büro işleriyle meşgul olmaktadır.

Mimar ve mühendisleri içeren profesyonel meslek mensuplarının yanı sıra, temizlikçi ve aşçılar da toplam sayısı TÜİK tarafından yaklaşık 83 bin olarak kestirilen inşaat sektörü kadın istihdamının içinde yer almaktadır. Bu mesleklerdeki kadınların, ağırlıklı olarak vasıfsız olan ve beden işçiliği yapan erkeklere göre kayıtlı istihdam bakımında daha iyi durumda olması doğaldır. İki basamaklı meslek kodlarına dayalı analiz yaparken, özellikle istihdamdaki payı düşük olan kategorilerde az sayıda gözlem olabileceğini, bunun da anketin temsiliyet derecesini aşağı çekeceğini unutmamak gerekmektedir.

TÜİK anket verilerine göre inşaat ve diğer sektörlerdeki istihdamın işyeri çalışan sayısına göre dağılımı ve gruplardaki kayıtdışılık oranları, inşaat sektöründe kayıtdışılığın bir ölçüde ölçekten kaynaklandığını düşündürmektedir. Tablo 11'de görüleceği üzere, 50 veya daha fazla çalışanı olan işyerlerinde çalışanların oranı diğer sektörlerde yüzde 25 iken, bu oran inşaatta yüzde 13'tür.

Genelde kayıtdışılığın firma büyüklüğü arttıkça azalıyor olması, inşaat sektörünün bu bakımdan daha olumsuz bir konumda yer almasına yol açmaktadır. Nitekim, 10 ve daha az çalışanı olan inşaat firmalarında çalışanların yarısı kayıtdışı iken, 50 veya daha fazla çalışanı olan işyerlerinde bu oran yüzde 7'ye düşmektedir.

2016 HİA verilerine göre, inşaat sektörü çalışanlarının esas işlerinde bir haftada "genellikle" çalıştıkları süre diğer sektörlerle göre daha yüksektir.

Tablo 10. İnşaat Sektöründeki Kadın İstihdamının Meslek Gruplarına Dağılımı

Kod	Meslek (ISCO08)	Kadın istihdamındaki pay (%)
41	Genel büro elemanları ile klavye kullanan büro elemanları	24,2
43	Sayısal işlemler yapan ve malzeme kayıtları tutan büro elemanları	20,4
21	Bilim ve mühendislik alanlarındaki profesyonel meslek mensupları	8,5
91	Temizlikçiler ve yardımcılar	6,1
94	Yiyecek hazırlama yardımcıları	5,6
51	Kişisel hizmetler veren elemanlar	4,8
33	İş ve idare ile ilgili yardımcı profesyonel meslek mensupları	3,9
24	İş ve yönetim ile ilgili profesyonel meslek mensupları	3,7
31	Bilim ve mühendislik ile ilgili yardımcı profesyonel meslek mensupları	3,6
13	Üretim ve uzmanlaşmış hizmet müdürleri	2,9

Not: Yalnızca inşaat sektöründeki kadınlar arasında en yaygın 10 meslek grubu listelenmiştir.

Kaynak: TÜİK 2016 Hanehalkı İşgücü Araştırması.

Tablo 11. İstihdamın İşyerinde Çalışan Sayısına Göre Dağılımı ve Kayıtdışılık Oranları

Çalışan sayısı	İstihdamdaki pay (%)			Kayıtdışılık oranı (%)		
	Diğer sektörler	İnşaat	Toplam	Diğer sektörler	İnşaat	Toplam
10 ve daha az	54,4	65,9	55,3	55,8	48,3	55,2
11-19	5,6	6,2	5,6	15,2	18,6	15,5
20-49	13,7	14,7	13,8	9,4	12,5	9,7
50+	26,2	13,0	25,2	2,9	6,6	3,1
Bilmiyor (10'dan fazla)	0,1	0,2	0,1	17,7	33,1	19,9

Kaynak: TÜİK 2016 Hanehalkı İşgücü Araştırması.

İnşaat çalışanları işlerinde haftada ortalama 50,5 saat geçirirken, bu sayı diğer sektörler için 46,5 düzeyindedir (Bkz. Tablo 14). Bu yoğun çalışmanın bir sonucu olarak, TÜİK anketinde yarı zamanlı çalışan olarak kategorize edilen inşaat çalışanlarının oranı oldukça düşüktür. Diğer sektörlerde yüzde 11 civarı olan yarı zamanlı oranı inşaatta yüzde 6 düzeyindedir (Bkz. Tablo 12). Yarı zamanlı çalışanların yüzde 80'i aşkın bölümü ise kayıtdışı olarak çalışmaktadır.

Tablo 12. İstihdamın Çalışma Şekline Göre Dağılımı ve Kayıtdışılık Oranları

Çalışma şekli	İstihdamdaki pay (%)			Kayıtdışılık oranı (%)		
	Diğer sektörler	İnşaat	Toplam	Diğer sektörler	İnşaat	Toplam
Tam zamanlı	89,4	93,7	89,7	27,8	32,6	28,2
Yarı zamanlı	10,6	6,4	10,3	79,7	81,9	79,8

Kaynak: TÜİK 2016 Hanehalkı İşgücü Araştırması.

Daha önce de değindiğimiz üzere, inşaat sektöründe kayıtdışılığın nedenleri arasında mevsimlik veya geçici işlerin yaygın olması sayılmaktadır. İş sürekliliği ayırımında sektör çalışanlarının dağılımına bakıldığında, 2016 HİA verilerinin bu iddiayı desteklediği görülmektedir. Diğer sektörlerde yüzde 90'ı aşan sürekli çalışma oranı, inşaatta sadece yüzde 49 olarak hesaplanmıştır (Bkz. Tablo 13). Geçici çalışma durumu işverenleri kayıtlı istihdamla ilgili bürokratik süreçlerden geçmekten caydırmakla kalmayıp, çalışanların kayıtlı istihdama ve bunun uzun vadeli getirilerine yönelik talep ve beklentilerini zayıflatmaktadır. Nitekim, inşaat sektöründe sürekli bir işte çalışanlar arasında yüzde 14 olan kayıtdışılık oranı, geçici veya sınırlı süreli işlerde çalışanlar arasında yüzde 53 düzeyindedir.

Tablo 13. İstihdamın İşin Sürekliliğine Göre Dağılımı ve Kayıtdışılık Oranları

İş sürekliliği	İstihdamdaki pay (%)			Kayıtdışılık oranı (%)		
	Diğer sektörler	İnşaat	Toplam	Diğer sektörler	İnşaat	Toplam
Sürekli	90,4	48,9	86,7	12,3	14,4	12,4
Geçici, sınırlı süreli	9,6	51,1	13,3	57,7	53,3	56,2

Kaynak: TÜİK 2016 Hanehalkı İşgücü Araştırması.

TÜİK Hanehalkı İşgücü Araştırması'nda yer alan 'deneklerin son bir ay içinde esas işlerinden elde ettikleri toplam net nakdi gelir' bilgisi, inşaat sektörü çalışanlarının gelir düzeyinin diğer sektör çalışanlarına nazaran nasıl olduğuna dair iyi bir fikir verebilir. Aynı bilgi kullanılarak inşaat sektörünün

alt kategorilerindeki ortalama gelir düzeyleri kayıtdışılık durumu ayrımında karşılaştırılabilir. Tablo 14’te yer alan verilere göre, inşaat sektörünün bina inşaatı ve özel inşaat faaliyetleri alt kategorilerindeki ortalama aylık gelir düzeyi diğer sektörler göre yaklaşık yüzde 30 daha düşüktür. Bina dışı yapıların inşaatlarında çalışanların gelir düzeyi ise diğer sektörlerle hemen hemen aynıdır. Diğer sektörlerde olduğu gibi inşaat sektöründe de kayıtlı ve kayıtdışı çalışanların gelirleri arasında büyük bir uçurum mevcuttur.

Kayıtlı çalışanların ortalama aylık geliri kayıtdışı çalışanların gelirinin iki katından fazladır. Bu sonucun ortaya çıkmasında kayıtdışı çalışanların diğer gruba göre daha vasıfsız olmasının yanı sıra, kayıtlı istihdamın ücretlerin daha yüksek olduğu bina dışı yapıların inşaatında yoğunlaşması da kısmen belirleyici bir rol oynamaktadır. Zira bu alt-sektörde hem kayıtlı hem kayıtdışı çalışanların gelirleri diğer alt-sektörlere göre daha yüksektir. Ayrıca, Tablo 12 ve 13’ten de çıkarsama yapılabileceği üzere, kayıtdışı çalışanların daha büyük oranda yarı zamanlı ve geçici işlerde çalışıyor olmaları da aylık gelirlerinin kayıtlı çalışanlara göre çok düşük olmasına yol açmaktadır. Hanehalkı İşgücü Araştırması veri setinde kayıtlara geçirilen aylık gelirin kaç saatlik bir çalışma karşılığı elde edildiğine dair bir bilgi bulunmaması, farklı grupların gelir düzeylerinin daha hassas bir şekilde karşılaştırılmasını olanaksız hale getirmektedir.

Tablo 14. İnşaat Sektörü Çalışanlarının Kayıtlılık Durumuna Göre Ortalama Aylık Gelirleri (TL)

Sektör	Kayıtlı	Kayıtdışı	Genel	Esas işte haftalık çalışma saati
İnşaat	1,604	695	1,293	50,5
<i>Bina inşaatı</i>	1,559	701	1,221	51,2
<i>Bina dışı yapıların inşaatı</i>	1,956	1,180	1,890	53,1
<i>Özel inşaat faaliyetleri</i>	1,529	632	1,246	48,8
Diğer sektörler	2,102	784	1,883	46,5
Toplam	2,068	770	1,831	46,8

Kaynak: TÜİK 2016 Hanehalkı İşgücü Araştırması.

4. İnşaat Sektöründe Kayıtdışılığın Nedenleri

Kayıtdışı istihdam, bir işyerinde aktif olarak hizmet veren bir işçinin çalışmalarının SGK’ya hiç bildirilmemesi veya çalışılan gün sayısı ya da ödenen ücret bakımından eksik bildirilmesi anlamına gelmektedir. İnşaat sektörü, ‘tamamen kayıtdışılık’ ve ‘kısmi kayıtdışılık’ olarak da nitelendirilebilecek bu iki durumla sıklıkla karşılaşılan bir sektördür (Karadeniz ve Kabakçı- Karadeniz, 2016; Sarısoy ve Sandıkçı, 2010). İnşaat sektörüne özgü olan, sosyal

güvenlik mevzuatına aykırı bir diğer olgu ise işyerinde fiilen çalışmadığı halde sosyal sigorta edimlerinden yararlanmak için çalışıyormuş gibi kuruma bildirilen sahte sigortalıların varlığıdır. Sosyal sigorta sisteminin bu şekilde suistimal edilmesi, inşaat sektöründe faaliyet gösteren firmaların tabi olduğu – ilerideki bölümlerde tanıtılacak olan – “bina inşaatı işyerlerine yönelik asgari işçilik uygulaması” ile ilgilidir.

4.1. Sektör Çalışanlarının Özellikleri

Önceki bölümde sunulan detaylı incelemenin de ortaya koyduğu üzere, inşaat sektörü çalışanlarının genel profili, bu sektörde kayıtdışılığın yüksek olmasıyla ilintili görünmektedir. Çalışanların eğitim düzeyinin görece düşüklüğü, kayıtlı istihdam edilmeye yönelik beklentilerini zayıflatan başlıca etmenlerden biridir. Eğitim eksikliğinden kaynaklanan bilinçsizlikler, işçilerin sosyal güvenlikle ilgili haklarını aramaları önünde bir engel oluşturmaktadır.

Gelir düzeylerinin nispeten düşük olması, sektör çalışanlarını esas işlerinden elde ettikleri gelirlere ek olarak maluliyet maaşı, işsizlik ödeneği veya sosyal yardımlardan yararlanma çabası içine girmelerine yol açmaktadır. Bilindiği üzere, sosyal yardımların pek çoğu hanhalklarında kişi başına düşen gelir düzeyine göre belirlenmektedir. Kayıtlı istihdam edilmeleri durumunda elde ettikleri kazançların Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na gerçekleştirilen ‘gelir testi’nde tespit edileceğini ve bunun da sosyal yardım almalarını engelleyeceğini düşünen çalışanlar, kayıtdışı çalışmayı tercih edebilmektedir.

İnşaat sektörü çalışanlarının kayıtdışılıkla ilintili bir diğer özelliği de mevsimlik çalışmaya meyilli olmalarıdır. Sektör çalışanlarının kaydadeğer bir bölümü yılın belli dönemlerinde tarımsal faaliyetler içine olduklarından inşaat işini de mevsimsel bir iş olarak görmektedirler. Bu da sosyal güvenlik sisteminin gerek kısa, gerekse uzun vadeli getirilerine dair fazla bir beklenti içine girmemelerine yol açmaktadır. Diğer bir deyişle, çalışanlar arasından yaygın olan “nasıl olsa emekliliğe hak kazanamayacağım” düşüncesi, sektörde kayıtdışı istihdamın azaltılmasına yönelik çabaların önündeki zorluklardan biridir.

4.2. İnşaat Sektörünün Yapısal Özellikleri

İnşaat sektörünün bazı yapısal özellikleri de kaçınılmaz olarak kayıtdışılığa müsait bir ortam oluşturmaktadır. Kayıtdışı istihdamla ilintili olduğu düşünülen bazı sektör özellikleri aşağıda listelenmiştir:

- Sektör çalışanlarının önemli bir bölümünün yaptığı işlemler yüksek teknoloji kullanımı içermeyen, beden gücüne dayalı işlerdir. Çalışanları toplumların en düşük eğitim seviyesine sahip kesimine sahiptir.

- Sektör faaliyetleri projelere dönüktür. Proje adedine ve projenin safhalarına göre çalışan sayıları kısa sürelerde büyük değişimler gösterebilir. Firmalarda ‘merkez çalışanları’ ve ‘proje çalışanları’ ayrımı mevcuttur.

- Sektörde Faaliyet Gösteren Kurumlar için ihtisası öngören kısıtlamalar yoktur. Ticaret odasına kayıtlı olan ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’ndan ‘yapı müteahhidi yetki belgesi’ alabilen herkes yüklenici olabilir.

- Alt işveren kullanımı yaygındır. İnşaatların belli bölümlerinin yapımı için uzmanlaşmış elemanlara ihtiyaç duyulması, inşaatlarda kullanılan araç gereçlerin ve iş makinelerinin maliyetinin büyük meblağlara ulaşması inşaat işletmelerinin inşaatların belli bölümlerinin başkalarına yaptırılmalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla, alt yüklenici kullanımının yaygınlığı inşaat sektörünün değişmesi pek de mümkün görünmeyen temel özelliklerinden biridir. Genel ve ihtisas sahibi alt yükleniciler sektörün önemli aktörleri arasındadır. Alt yüklenici kullanımının yaygınlığının – ana yükleniciler bu konuda iyi niyetli olsalar dahi – kayıtdışı artırıcı bir etkisi olmaktadır. Zira, alt yükleniciye bağlı personelin kayıtdışı çalışıp çalışmadığının denetim ile tespiti, ana yükleniciye bağlı olarak uzun süreli çalışan bir personele göre daha zordur.

- Farklı işveren tipleri mevcuttur. İnşaat sektöründe çok farklı yapıda ve büyüklükte firmalar işveren olarak yer almaktadır. Konut üretiminde uzmanlaşan yatırımcı kuruluşlar ve daha ziyade alt yapı ve ağır sanayi projelerinde yer alan yüklenici kuruluşlar sektörün en büyük ölçekli firmalarıdır. Bu firmaların bazıları söz konusu projelerin yap-işlet-devret mahiyetinde olması sonucunda aynı zamanda işletmeci rolünü de oynamaktadırlar. Kurumsal niteliği yüksek bu büyük firmaların faaliyetlerinde, özellikle de kamu ihaleleri sonucunda gerçekleşen inşaatlarda kayıtdışılık probleminin göz ardı edilebilir boyutta olduğu söylenebilir. Buna karşılık, kayıtdışılık bakımından asıl sorunun kurumsal olmayan müteahhitlerin küçük ölçekli işyerlerinde mevcut olduğu değerlendirilmektedir. Bu firmalar ‘yap-satçı’lar ve kendi hesabına çalışanlar olarak kategorize edilebilir. İnşaat sektörünün yüzde 80’e yakınının KOBİ niteliğindeki küçük ölçekli yükleniciler ve alt yüklenicilerden oluştuğu tahmin edilmektedir.

4.3. Yasal, İdari ve Yargısal Sorunlar

Kayıtdışılık problemi inşaat sektörü özelinde ele alındığında, insan yaşamı ve ülke ekonomisi için büyük öneme sahip bu alandaki idari ve hukuksal yapıda ciddi bir dağınıklığın bulunduğu görülmektedir. İnşaat faaliyetlerinde istihdam edilen çalışanların kayıtlılık durumunun ‘oturma belgesi’ alınması aşamasına kadar hiçbir kurum tarafından yeterince denetlenmemesi, yargıya intikal eden aksaklıkların çoğalmasına ve adaletin tecelli etmesinin güçleşme-

sine yol açmaktadır. Oysa ki inşaat işinin ruhsatlandırılması aşamasında devreye girecek, SGK ve diğer ilgili kuruluşların konuyu birlikte ele aldığı ve firma faaliyetlerinin takip ve denetime alındığı bir sistem, idari sorunların üstesinden büyük ölçüde gelebilir. Örneğin, inşaat bitiminde belediyeden yapı kullanım izni alınırken sigorta prim borcu bulunmadığı konusunda istenen ilişiksizlik belgesine benzer bir uygulamayla, işyeri sigorta sicil numarasının inşaatın ilk evrelerindeki resmi işlemler sırasında da talep edilmesi, işyerinin denetlenebilir biçimde kayıt altına alınmasına olanak sağlayacaktır.

Yargı süreçlerinin çok uzun süreli olabilmesi de kayıtdışılık ile mücadeleyi sektöre uğratmaktadır. Halen 2002, 2003 yıllarında yapılan ve dava konusu olan inşaat faaliyetlerine ilişkin davalar sürmekte olup; prim borçlusu olan firmalar gerekli belgelerin bazılarını mahkemeye sunmamaktadır. Burada, kanunlara göre 10 yılı aşkın sürede evrak saklama yükümlülüğünün son bulması da önemli rol oynamaktadır. Hukuki süreçlerin adalet anlayışına aykırı ve devlete olan güveni zedeleyebilecek sonuçlar doğurmaması için tüm ilgili kurumların daha çok çaba göstermesi gerekmektedir. Dönem dönem yapılan prim affı uygulamaları da kayıtdışılığı teşvik etmektedir. Bu yöndeki uygulamalar asgariye indirilmesi kayıtdışılık ile mücadeleye olumlu katkı sağlayacaktır.

4.4. Asgari İşçilik Uygulaması

İnşaat sektörü çalışanlarının tabi olduğu sosyal güvenlik mevzuatı, diğer sektör çalışanlarına göre bir farklılık göstermemektedir. Dolayısıyla, sosyal güvenlik primi oranlarının yüksek düzeyinin ve emekliliğe hak kazanmak için yerine getirilmesi gereken katı koşulların kayıtdışılığa olan etkisi inşaat sektörüne özgü değildir. Ancak inşaat sektörüne özgü bir uygulama olan “bina inşaatı işyerlerine yönelik asgari işçilik uygulaması”, sektör işverenlerinin tercih ve kararlarını etkilemekte, bu da sektördeki kayıtdışılık düzeyinde belirleyici olmaktadır.

Asgari işçilik uygulaması, genel anlamda, bir işverence Sosyal Güvenlik Kurumu’na bildirilen sigortalı sayısı, kazanç ve çalışma süresinin, ilgili işyerindeki faaliyetleri yürütümü için gerekli olan minimum değerlerle tutarlı olup olmadığının tespitine yönelik uygulamaları tarif etmektedir. Bu uygulamaların temel amacı, kayıtdışı istihdamın önlenmesi ve kurumun prim kaybının engellenmesidir. Günümüzde ‘asgari işçilik uygulaması’ tabiri iki ayrı uygulamayı tanımlamakta kullanılmaktadır.

İnşaat sektörü bağlamında geçerli olan “Geçici işyeri olarak nitelendirilen işyerleri ve ihale konusu işler ile özel nitelikteki bina inşaatı işyerlerine yönelik asgari işçilik uygulaması”dır. Bu uygulamaya göre, bina inşaatlarında ve

ihaleli işlerde Sosyal Güvenlik Kurumu'na yapılan iş için kanunda belirtilen asgari tutarlarda işçilik bildirimini yapmak gerekmektedir. SGK'ya bu faaliyetlerde çalıştırılan işçiler adına bildirmesi gereken en az prime esas kazanç miktarı 'asgari işçilik' olarak tanımlanır. SGK'ya bildirilen toplam kazancın yeterli düzeyde olup olmadığının tespitine dair işlemler asgari işçilik uygulamasının inşaat sektörüne özgü türünü teşkil etmektedir. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'na göre, özel nitelikteki inşaat işlerinden dolayı bu işleri yapan işveren tarafından yeterli işçiliğin bildirilmiş olup olmadığının kurumca araştırılacağı öngörülmüştür.

Asgari işçilik miktarının hesaplanmasında iki parametre kullanılmaktadır: 1- Yapı sınıfına bağlı olarak hesaplanan toplam inşaa maliyeti. 2- Kullanılan inşaat tekniğine bağlı olarak farklılık gösteren asgari işçilik oranı (%7 - %12). Asgari işçilik uygulaması uyarınca belirlenen sosyal güvenlik primlerinin tahsil edilmesine dair halen geçerli olan usuller, kayıtdışı istihdamla mücadeleye katkı sağlayacak nitelikte değildir. Zira, prim tahsilatı toplu olarak inşaat tamamlandıktan sonra, ilişik kesme aşamasında yapılmaktadır. SGK'nın prim gelirlerinin belli bir düzeyde olmasını garantileyen bu usul, kayıtdışılık ve sahte sigortalılık ile mücadele bakımından çeşitli mahzurlar içermektedir. Bu meyandaki öneriler makalenin bir sonraki bölümünde paylaşılacaktır.

5. İnşaat Sektöründe Kayıtdışılığın Azaltılmasına Yönelik Öneriler

Ülkemizde çalışma hayatının en önemli sorunlarından biri olan kayıtdışı istihdamla mücadelede son yıllarda gösterilen çabalar sonucunda kayıtdışılıkta kaydedeğer bir azalma gözlenmiştir. Bilgi sistemlerinde ve fiziksel ve yasal alt yapıdaki iyileşmeler ve SGK'nın etkin denetim ve rehberliği ön plana çıkaran yaklaşımı, bu çabaların daha iyi sonuç vermesini sağlamıştır (Açıkgöz, 2015). Kayıtdışılığın halen en yoğun yaşandığı sektörlerden biri olan inşaatı ise kat edilebilecek önemli mesafeler bulunmaktadır. Aşağıdaki alt bölümlerde sektörde kayıtdışılığın daha da azaltılmasına yönelik başlıca yöntem ve uygulamalar tartışılacaktır.

5.1. Sosyal Güvenlik Prim Sisteminin Yeniden Değerlendirilmesi

Türkiye'de istihdam piyasasında kayıtdışılığın başlıca nedenleri arasında sayılan, sosyal güvenlik primlerinin yüksekliği, eğitim eksikliğinden kaynaklanan bilinçsizlik ve sosyal yardımlardan faydalanabilmek için sigortalı çalışmak istemeyen işçilerin varlığı gibi nedenler inşaat sektörü için de geçerlidir. Sektör çalışanlarının genel eğitim ve gelir düzeyi düşünüldüğünde, yukarıda sayılan nedenlerin inşaat sektöründe daha da geçerli ve belirleyici olduğu da

iddia edilebilir. Bunlara ek olarak, inşaat sektöründe kayıtdışılıkla mücadele bağlamında öncelikle değerlendirilmesi gereken sosyal güvenlik uygulaması, önceki bölümde ele alınan 'asgari işçilik uygulaması'dır.

Asgari işçilik uygulamasında yapılması söz konusu olabilecek revizyonlar, farklı tiplerdeki inşaatlar için belirlenen asgari işçilik miktarının düzeyi ile veya asgari işçilik uygulaması uyarınca hesaplanan sigorta primlerinin tahsilat yöntemleriyle ilgili olabilir. Halihazırda inşaatın yapı sınıfına ve kullanılan teknolojiye bağlı olarak birim maliyetleri ve asgari işçilik oranları farklılık göstermektedir. Asgari işçilik miktarının hesaplanmasında, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yayımlanan metrekare birim maliyet bedelleri ve Sosyal Güvenlik Kurumu Asgari İşçilik Tespit Komisyonu'nca belirlenen asgari işçilik oranları belirleyici olmaktadır. Söz konusu parametrelerin günümüz yapı çeşitliliği ve inşaat teknolojileriyle daha uyumlu bir hale getirilmesine yönelik çalışmalar ilgili kamu kuruluşlarında sürdürülmektedir. Bu çalışmalar sonucunda, uygulamanın daha adilane bir şekilde işleminin sağlanması beklenmelidir.

Asgari işçilik uygulamasının mevcut haliyle SGK üzerinde bir rahvet etkisi yaratmakta olduğu ve bu alandaki denetim faaliyetlerini geri plana itmekte olduğu iddia edilebilir. Bunun nedeni uygulama uyarınca belirlenen primlerin tahsilatının toplu olarak inşaat tamamlandıktan sonra, ilişik kesme aşamasında yapılmasıdır. İnşaat firmalarının pek çoğu kurum tarafından belirlenen tutarları ödemeyi kabul etmekte, böylece SGK'nın prim gelirlerinin belli bir düzeyde olması sağlanmaktadır. Bu da, denetim kapasitesi sınırlı olan kurumu dosya üzerinde daha detaylı incelemeler yapmaktan alıkoymaktadır.

Primlerin toplam maliyet üzerinden hesaplanmak yerine inşaat faaliyetlerinde mutlaka yer alacağı öngörülen çeşitli meslek grupları için 'adam/gün' (ya da 'adam/saat') hesabına bağlı olarak tahsil edilmesi, kayıtdışılıkla mücadele bakımından yerinde bir öneri olarak görünmektedir. Ancak bu çözümün geçerli olabilmesi için mesleki yeterlilik belgesi uygulamasının sağlıklı bir şekilde işliyor olması ya da en azından SGK kayıtlarında her bir sektör çalışanı ile bir ya da daha fazla meslek kodunun eşleştirilmiş olması gerekmektedir. Bunun sağlanması durumunda, belirli bir metrekare inşaat için, farklı mesleklerde yetkilendirilmiş kişilerin kaçar saat çalışması gerektiği önceden belirlenebilecek ve istihdamın bu listeye uygun şekilde yapılması sağlanabilecektir. Dolayısıyla, meslek kodları ile entegre bir sistemin kurulması ile birlikte, kayıtdışı istihdamı azaltmak adına da önemli bir adım atılmış olacaktır. Düzensiz, kısa süreli ve mevsimsel çalışmanın çok yaygın olduğu inşaat sektöründe, sigorta bildirim usullerinin kolaylaştırılması da kayıtdışılıkla azaltacak bir formül olarak düşünülmelidir.

5.2. Mesleki Eğitim ve ‘Mesleki Yeterlilik Belgesi’ Uygulaması

İnşaat sektöründe kayıtdışılığa yol açan başlıca nedenlerinden biri, bazı firmaların, ilgili kamu kuruluşlarının denetim kapasitesindeki yetersizliklerden faydalanarak, gerçekte sektör çalışanı olmayan kişileri çalıştırmış gibi göstermesidir. Böylece firma asgari işçilik uygulamasının öngördüğü koşulları yerine getirmekte ve gerçekte aktif olarak çalışan işçilerin SGK’ya bildirilmesine gerek kalmamaktadır. Bu problemi ortadan kaldıracı veya azaltabilecek yöntemlerden biri, firma kayıtlarına göre aktif olarak çalıştığı ve belli bir mesleği icra ettiği iddia edilen kişilerin, ilgili meslekte yeterlilik belgesine sahip olan kişiler arasından seçilmesi zorunluluğu olabilir.

Ülkemizde 2006 yılında kurulan Mesleki Yeterlilik Kurumu (MYK), bireylerin mesleklerini başarı ile icra etmeleri için sahip olmaları gereken bilgi, beceri ve yetkinlikleri içeren ve bu bilgi, beceri ve yetkinliklerin kanıtlanması için gerekli olan ölçme ve değerlendirme sürecini açıklayan ulusal yeterlilik dokümanlarını katılımcı bir anlayışla hazırlamaktadır. MYK, ulusal yeterliliklerde sınav ve belgelendirme yapmak üzere kuruluşları yetkilendirmektedir. Mesleki yeterlilik belgeleri, belgelendirme kuruluşlarınca düzenlenen teorik ve uygulamalı sınavlar sonucunda başarılı olan kişilere verilmektedir.

25 Mayıs 2015 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren ‘Mesleki Yeterlilik Kurumu Mesleki Yeterlilik Belgesi Zorunluluğu Getirilen Mesleklere İlişkin Tebliğ’ uyarınca, 40 meslekte çalışabilmek için Mesleki Yeterlilik Belgesine sahip olma şartı getirilmiştir. Bu mesleklerin 26 tanesi inşaat sektöründe yer alan veya inşaat alanlarında faaliyet gösteren ancak enerji sektörüne dahil olarak kategorize edilen mesleklerdir. Bunlara ek olarak aynı tebliğ çerçevesinde belge zorunluluğu getirilen ‘İş sağlığı ve güvenliği elemanı’ da inşaat sektörüne dahil bir meslek olarak değerlendirilebilir. 24 Mart 2016 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren tebliğ ile 8 meslek daha mesleki yeterlilik belgesi zorunluluğu kapsamına alınmıştır. Belge zorunluluğu 25 Mart 2017’de başlayacak olan bu mesleklerden asansör montaj ve bakımı ile ilgili olan 4 tanesi de inşaat sektörüne dahil meslekler olarak düşünülebilir. Dolayısıyla inşaat sektöründe zorunluluk kapsamındaki mesleklerin sayısı 30’dur.

Mesleki yeterlilik belgesi uygulamasının yaygınlaşması, gerek aktif sektör çalışanların SGK’ya bildirimini sağlanması, gerekse sahte işçiliğin engellenmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu uygulama sayesinde, örneğin, SGK’ya inşaatta alçı sıva uygulayıcısı olarak çalıştığı bildirilen bir işçinin bu işi yapmak için gerekli belgeye sahip olup olmadığı kurum kayıtlarından kontrol edilebilecektir. Ancak bu sistemin sağlıklı işleyişi çalışanların meslek kodlarının SGK’ya doğru ve eksiksiz bir biçimde iletilmesi ve kurumun bu

verilerin kontrol edilmesine olanak sağlayacak bir bilişim altyapısına ve insan gücüne sahip olmasına bağlıdır.

5.3. Alt işveren Kullanımının Revize Edilmesi

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'na göre, bir işverenden, işyerinde yürüttüğü mal veya hizmet üretimine ilişkin bir işte veya bir işin bölüm veya eklentilerinde, iş alan ve bu iş için görevlendirdiği sigortalıları çalıştıran üçüncü kişiye alt işveren denir. İnşaat sektörü özelinde ise alt işveren ya da taşeron, gerçekleştirilen inşaat faaliyetinin belirli bir kısmının yapımını müteahhide karşı üstlenen, alanında uzmanlaşmış gerçek ve tüzel kişilere denir. İnşaat sektöründe uzmanlık veya ustalık gerektiren çok sayıda iş tanımı mevcuttur. Örneğin, bir binanın yapım aşamaları hafriyat, beton dökme, elektrik, su ve doğal gaz tesisatı döşeme, sıva, boya ve temizlik gibi farklı işlemleri içermektedir. Alt işverenlerce yerine getirilen bu tür işlemlerin genellikle inşaat projelerinin sadece belli aşamalarında ihtiyaç duyulan sıra süreli işler olması, bunları yapacak personelin ana yüklenicinin daimi kadrosunda yer almasını zorlaştırmaktadır. Bu meyanda, alt yüklenici kullanımını kaynak israfını önemli ölçüde önlemektedir. Kimi ana yüklenicilerin 'asgari işçilik' koşullarını yerine getirmek için alt yüklenici çalışanlarını kendi dosyaları üzerinden göstermeleri ise alt yüklenici çalışanlarının sigortalılığı bakımından olumlu olmakla birlikte, ilgili kişilerin sadece belli sürelerde kayıtlı olmalarına ve prim günü kaybına yol açmaktadır.

5.4. Etkin Rehberlik

Kayıtdışı istihdam ile mücadelenin başlıca yöntemlerinden biri, işçi ve işverenlerin sosyal güvenlikle ilgili hak ve yükümlülüklerinden yeterince haberdar edilmesidir. 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu gereği, Sosyal Güvenlik Kurumu Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı, sosyal güvenliğe ilişkin hükümlerin uygulanmasındaki usulsüzlükleri, rehberlik yaklaşımını ön plâna çıkaran bir anlayışla denetlemekle görevlidir. Kurum, işçi ve işverenleri sosyal güvenlik mevzuatı ile ilgili yükümlülükleri konusunda bilgilendirerek, mevzuatın uygulanması aşamasındaki sorunları en aza indirmeye çalışmaktadır. Bu amaçla yapılan yakın tarihli en önemli çalışma, KITUP II projesi kapsamında gerçekleştirilmekte olan etkinlik ve yayınlardır.

KITUP II projesi kapsamında, çalışanların kayıtlı istihdam konusunda hukuki haklarının farkında olmalarını temin için bir "Kayıtlı İstihdam İçin Çalışan Rehberi" hazırlanmıştır. İşverenlere yönelik olarak ise, temel amacı yasal yükümlülüklerin yerine getirilmesi ve teşviklerden yararlanılabilmesi konusunda kendilerine yardımcı olmak olan, otuzu aşkın sektörel rehber hazırlan-

mıştır. İşverenlere yönelik hazırlanan bu rehberlerin ilki inşaat sektörü için yazılmış ve ilgili tarafların kullanımına sunulmuştur (SGK, 2015).

5.5. Denetim

Ülkemizde işyerlerinin denetimine dair çalışmalar Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 81 sayılı Sanayi ve Ticarete İş Teftişi Hakkında Sözleşmesi'ni onayladığı 1950 yılına kadar gitmektedir. Günümüzde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve SGK'nın yanı sıra, diğer kamu kurumları da yaptıkları denetimler sırasında karşılaştıkları sosyal güvenlikle ilgili aksaklıkları rapor etmekle yetkilidir (Apaydın, 2015; Ay, 2015). SGK denetmenleri il müdürlüklerine bağlı çalışanlar ve ağırlıklı olarak ihbar ve şikayet üzerine denetleme yaparlar. Mevcut 1,400 civarı denetmen sayısının önümüzdeki dönemlerde 5,000'e yükseltilmesi için kanuni altyapı çalışmaları tamamlanmıştır.

Kurumun insan kaynağı kapasitesini artmasının kayıtdışılıkla mücadeleye olumlu katkı sağlaması muhtemeldir. Ancak, ihbar ve şikayet durumları dışındaki denetimlerin büyük ölçüde asgari işçilik uygulaması kapsamında olması, söz konusu denetimlerin yeterli bir caydırıcı etkiye sahip olmadığını düşündürmektedir. İş yürütümü sırasında gerçekleştirilecek genel denetimlerin daha yaygın bir şekilde yapılması sağlanabilirse, kayıtdışı istihdamın engellenmesi için çok daha etkin bir denetim mekanizması da oluşturulmuş olacaktır.

5. Sonuç

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye ekonomisinin son on yılına damgasını vurmuş olan ve yüksek büyüme oranlarının devamı için büyük önem arz ettiği düşünülen inşaat sektörünü istihdam bakımından incelemektir. Dördüncü Sanayi Devrimi olarak da adlandırılan teknolojik dönüşüm sürecinin, emek yoğun bir sektör olan inşaat sektörü istihdamı üzerindeki etkilerinin görülmeye başlanacağı bir dönemin eşiğinde, gerek sektör istihdamına dair hedeflerin gerçekçiliğinin, gerekse mevcut sorunların değerlendirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu amaçla, TÜİK'in yayınladığı resmi mikro verilerden yararlanarak sektör çalışanlarının profili ve sektördeki kayıtdışılığın boyutları ortaya konmaya çalışıldı. Elde edilen bulgular ve ilgili mevzuata dair verilen bilgiler ışığında, kayıtdışılığın nedenleri ele alındı ve sektörde kayıtdışı istihdamı azaltıcı önerilere yer verildi.

Bir önceki bölümde ele alındığı üzere, kayıtdışılıkla mücadele konusunda öne çıkan başlıklar arasında sektöre özgü sosyal güvenlik uygulamalarının yeniden değerlendirilmesi, işveren ve çalışanların bilinçlendirilmesini esas alan rehberlik ve denetim faaliyetlerinin devamı ve mesleki eğitimlere dair

belgelendirme uygulamalarının yaygınlaştırılması yer almaktadır. Bunların yanı sıra, kayıtdışılığa etki edebilecek bürokratik süreçlerin daha entegre hale getirilmesinin de önem arz ettiği düşünülmektedir. Bu bağlamda dile getirilen önerilerden biri, Maliye, belediye, tapu, emniyet ve benzeri kurumların da Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yapmakta olduğu gibi, SGK ile elektronik veri paylaşımı yapması ve böylece kuruma istihdam gerektiren faaliyetlerin tespit ve denetimini en kısa sürede gerçekleştirme olanağını sağlamasıdır.

İşyerinde sigortasız işçi çalıştırdığı tespit edilen işverenlere belli bir süreyle yapı ruhsatı verilmemesi, meslekten veya ihalelerden men edilmeleri gibi ek yaptırımlar uygulanması, müteahhitlik belgesi almanın zorlaştırılması gibi 'dar' reformlar, kurumsallık düzeyi düşük olan firmaların sektörde faaliyet göstermesini kaydadeğer bir ölçüde engelleyebilir. İnşaat sektöründe iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının yaygınlaşması ve kamu ihalelerine konu işlerde kayıtdışılık faktörü göz önünde bulundurulması da kayıtdışılıkla mücadelede katkı yapacaktır. Ekonominin tüm alanlarında olduğu gibi inşaat sektöründe de, istihdam edilenler için sağlıklı ve huzurlu çalışma koşullarının sağlanması, kısa vadede bazı ek maliyetler getirirse de, uzun vadede toplumsal refah açısından en doğru tercih olacaktır.

Kaynakça

- Açıkgöz, Ahmet, (2015), "Kayıtdışı İstihdamı Azaltmak İçin SGK Büyük Bir Özveri ile Çalışıyor", *İNTEŞ İnşaat Sanayii Dergisi*, Kasım-Aralık 2015, ss. 34-43.
- Apaydın, Mustafa, (2015), "Usulsüzlüklerden Uzak Durun, Yaptırımlarımız Oldukça Ağırdır", *İNTEŞ İnşaat Sanayii Dergisi*, Kasım-Aralık 2015, ss. 30-33.
- Ay, Hulusi, (2015), "Çalışma Hayatının Gündemi: Ücretler ve Kayıtdışı Ekonomi", *İNTEŞ İnşaat Sanayii Dergisi*, Kasım-Aralık 2015, ss. 24-29.
- Bon, Ranko, Talat Birgönül ve İrem Özdoğan, (1999), "An Input-Output Analysis of the Turkish Construction Sector, 1973-1990: A note", *Construction Management and Economics*, 17 (5), ss. 543-551.
- Ercan, Hakan, (2011), "GSYİH ve İnşaat Sektörü", *TÜSİAD Görüş Dergisi*, Sayı 69 (Ağustos 2011), ss. 58-60.
- Gül, Zafer Barış ve Mısra Çakaloğlu, (2017), "İnşaat Sektörünün Dinamikleri: Türkiye için 2000-2014 Girdi-Çıktı Analizi", *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17 (36), ss. 130 – 155.
- Gündeş, Selin, (2011), "Exploring the Dynamics of the Turkish Construction Industry Using Input-Output Analysis", *Construction Management and Economics*, 29 (1), ss. 59-68.
- Günlük-Şenesen, Gülay, Tolga Kaya ve Ümit Şenesen, (2013), "İnşaat Kesimi İstihdam mı Yaratıyor, Dışalımı mı Uyarıyor?", *Ekonomi-tek*, 2 (3), ss. 23-46.
- İlhan, Bahriye ve Hakan Yaman, (2011) "A Comparative Input-Output Analysis of the Construction Sector in Turkey and EU Countries", *Engineering, Construction and Architectural Management*, 18 (3), ss. 248-265.
- İnal, Anıl, (2014), "İnşaat Sektörünün Ekonomik Büyümeye Etkisi (2002-2014) ve Sürdürülebilir Büyüme", *TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*.
- Karadeniz, Oğuz ve Hülya Kabakçı Karadeniz, (2016), "Türkiye’de Eksik Ücret Bildiriminin Boyutları, Nedenleri ve Çözüm Önerileri", *Legal İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi*, Özel Sayı (Mart 2016), ss. 473-495.

- Ocakverdi, Eren, (2011), “İnşaat Sektörü Üzerinden Ekonomik Büyüme Olabilir mi?”, *TÜSİAD Görüş Dergisi*, Sayı 69 (Ağustos 2011), ss. 50-56.
- Oğuztürk, Bekir Sami ve Ertuğrul Kutay Ünal, (2017), “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28 (3), ss. 325-336.
- Otlu, Gözde ve Özkan Uzel, (2015), “Türkiye ve Orta Doğu’da İnşaat Sektörü Analiz Raporu”, Erişim Tarihi: 17/4/2018.
<http://www.uzeldanismanlik.com/turkiye-ve-orta-doguda-inaaat-sektoru-analiz-raporu/>
- Özkan, Filiz, Ömer Özkan ve Murat Gündüz, (2012), “Causal Relationship between Construction Investment Policy and Economic Growth in Turkey”, *Technological Forecasting & Social Change*, 79 (2), ss. 362-370.
- Özorhon, Beliz, (2012), “Türkiye’de İnşaat Sektörü ve Dünyadaki Yeri”, *Sektörel Etütler ve Araştırmalar*, No: 2012-31, İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Sarısoy, İdris ve Harun Sandıkçı, (2010), “Türkiye’de İnşaat Sektöründeki Kayıtdışı Faaliyetlerin Sosyal Güvenlik Primleri ve Vergisel Açıdan Değerlendirilmesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 54. Seri, ss. 45-66.
- SGK, (2015), “İNŞAAT SEKTÖRÜ, Sosyal Güvenlik Mevzuatı Açısından İşveren Öz Denetim Rehberi”, Aralık 2015, Sosyal Güvenlik Kurumu. Erişim Tarihi: 17/4/2018.
www.tesk.org.tr/tr/calisma/sosyal/21Insaat.pdf